

UDK 003.24(091)(497.11)
376-056.262
COBISS.SR-ID 33177097

ISSN 0350-2899. - Vol. 45, br. 4 (2020), str. 162-166.

ОД БРАЈА ДО ПРВОГ СРПСКОГ БУКВАРА ЗА СЛЕПЕ

Гордана Станковић-Бабић (1,2), Раде Бабић (3)

(1) МЕДИЦИНСКИ ФАКУЛТЕТ УНИВЕРЗИТЕТА У НИШУ, ДР ЗОРАНА ЂИНЋИЋА 81, НИШ; (2) КЛИНИКА ЗА ОЧНЕ БОЛЕСТИ КЦ НИШ, ДР ЗОРАНА ЂИНЋИЋА 48, НИШ; (3) ЦЕНТАР ЗА РАДИОЛОГИЈУ КЦ НИШ, ДР ЗОРАНА ЂИНЋИЋА 48, НИШ

Сажетак: **УВОД.** Слепило је вишеструки проблем психолошко-економско-социјалне природе, сагледаван из различитих углова кроз векове. Луј Брај је творац писма које је слепим особама широм света омогућило описмењавање и образовање. **ЖИВОТ И ДЕЛО ЛУЈ БРАЈА.** Слеп од треће године живота после повреде ока шилом, Луј Брај (1809-1852) је рано био у прилици да упозна могућности образовања слепих особа. Ипак, његов благовремено препознат таленат и жеља за усвајањем нових знања, омогућиће му да похађа „Краљевски институт за слепу омладину“ у Паризу, где се млади Брај даље школује, ствара, живи, а касније постаје и предавач. **ПРЕТХОДНИЦА БРАЈЕВОМ ПИСМУ.** До настанка Брајевог писма, за образовање слепих користило се рељефно линеарно писмо. **НАСТАНАК БРАЈЕВОГ ПИСМА.** Сусрет са француским капетаном Шарл Барбијеом (1821) и упознавање са његовим системом комуникације за потребе војника названим „ноћно писање“, био је полазна основа за будуће Брајево писмо (1825), метод тачкастог алфабета за потребе слепих особа, које је аутор адаптирао и за писање музике и математичких симбола (1837). Овај алфавет одабран је за званични метод читања и писања намењен слепим особама тек 1878. године на светском конгресу у Паризу, а касније адаптиран на више од две стотине језика и дијалеката. **БРАЈЕВО ПИСМО ЈЕ 1917. „ПРОГОВОРИЛО“ ЋИРИЛИЦОМ.** Почети образовања слепих у Србији везују се за 1917. годину и Бизерту, где је у склопу рехабилитације слепих војника инвалида, први пут у „Штампарији српских инвалида“, Брајево писмо „проговорило“ ћирилицом. „Моје прво радовање“ је назив првог српског буквара Вељка Рамадановића (1874-1943), који је у то време једини познавао педагошки рад са слепима, био њихов први учитељ и будући управник школе. **ЗАКЉУЧАК.** Луј Брај је једна од најинвентивнијих личности у историји. Творац је писма које је слепим особама широм света омогућило описмењавање и образовање, као и нашој, храброј српској војци током Првог светског рата.

Кључне речи: слепило, Луј Брај, писмо за слепе, Вељко Рамадановић, Први светски рат.

УВОД

" Вид није све, али шта је све без вида? "

Шопенхауер А, немачки филозоф

Према Међународној класификацији болести (*International Classification of Diseases*) постоје следећи нивои видне функционалности: нормални вид, видни дефицит блажег и тежег степена дефинисани као слабовидост (*low vision, LV*) и слепило [1].

Слепило је вишеструки проблем, психолошко-економско-социјалне природе, сагледаван из различитих углова кроз векове. Како слеп доживљава своје стање описује 1981. године Луиса Хофман (Luisa Hofmann) у истоименој ауторској публикацији речима: "Слепило се не може схватити само затварањем очију у трајању од

неколико минута или покушајем да се тренутно оријентишете у мраку..., слепило је много компликованије и проблематичније" [1]. У литератури се помињу различите дефиниције слепила. Уколико је урођено и рано стечено, назива се још и "двоструким слепилом", има посебну тежину, пошто таква лица немају одговарајућу представу о спољашњем свету који их окружује, те често заостају и у психичком развоју, за разлику од касније ослепелих, који имају задржан "духовни вид", односно представу о раније виђеним стварима на основу сећања [2].

Једна од свакако најинвентивнијих личности у историји уопште, творац писма које је слепим особама широм света омогућило описмењавање и образовање је Луј Брај.

Adresa autora: Gordana Stanković-Babić, Medicinski fakultet Univerziteta u Nišu, 18000 Niš, Srbija

E-mail: gordanasb@mts.rs

Rad primljen: 22.12.2020. Elektronska verzija objavljena: 08.03.2021.

www.tmg.org.rs

ЖИВОТ И ДЕЛО ЛУЈ БРАЈА

Луј Брај (Louis Braille, 1809-1852) је рођен 4. јануара 1809. године у сеоцу Кувре, у близини Париза. Датум његовог рођења обележава се као међународни дан Брајевог писма. Брајева азбука је изасланик светлости у животима оних ускраћене светлости. Брај је био најмлађе од четворо деце у породици. Његов отац Симон-Рене био је мајстор, сарач. Мали Луј је волео да га посматра како обрађује коже, вешто сече и израђује амове, узде и седла за сеоске коње. У очевом одсуству, трогодишњи Луј је повредио око и остао слеп. Без богатог порекла у то време, нада у могућност образовања и запослења слепих особа није постојала [1].

Лујево образовање започео је отац. Учио га је да чита абецеду тако што му је кажипрст притискао преко дрвених плоча изрезбарених у облику слова, а да пише водећи му руку, држећи је у својој руци. Отац Поли, свештеник цркве Св. Петра у месту рођења, наставио је даље подучавање малог Луја. Управо захваљујући његовом анагжовању уз претходну праву процену квалитета дечака, Луј је добио стипендију за специјалну школу у Паризу. У „Краљевски институт за слепу омладину“ (прва институција за слепе у свету), отишао је 1891. године не би ли се прво школовао, а касније и предавао. Институт је иначе 1785. године основао француски професор калиграфије Валентин Аји (Valentin Haüy, 1745-1822), који је дошао на идеју да би слепе особе могле да „читају помоћу прстију“ [3].

ПРЕТХОДНИЦА БРАЈЕВОМ ПИСМУ

Рељефно линеарно писмо користило се за образовање слепих до настанка Брајевог писма. Нарочитим поступком добијен испупчен, рељефни текст требало је да буде погодан за „читање“ чулом пипања, односно јагодицама прстију. Најранији подаци о постојању рељефног писма за слепе датирају из 1312. године и везују се за име слепог професора багдадске високе школе Заин-Дин ал Амида (Zain-Din al Amid). У XVI веку помиње се "квипос", систем чворића различитих облика и величина на канапу, којим су слепи Индијанци обележавали поједине речи, слова и датуме из свог календара. У Европи су се током XVI и XVII века пак користиле друге технике-урезивање слова и знакова у дрвене плочице

у виду барелефа, утискивање покретних испупчених изливених слова на папир, исписивање линеарних слова на воштаној плочи и сл. Заједничко за ове покушаје било је то да су слепе особе биле обучаване писању слова за "видеће", на обичној хартији, уз помоћни прибор, што није било адекватно решење, јер „не ради се само о томе да се слепи оспособе да могу писати на начин "видећих" пером, оловком или писаљком, већ је потребно пронаћи писмо које би слепи могли брзо и сигурно да пишу и да га после сами лако читају“ [3].

НАСТАНАК БРАЈЕВОГ ПИСМА

Млади Брај је схватио да је рељефно латинично писмо тешко за коришћење након што је прочитао све књиге које је Институт поседовао. Размишљао је о томе да мора да постоји начин за брже читање, "да се слова на папиру брже осете", па је почео да експериментише са бушењем коже у облику кругова, квадрата и троуглова, у покушају да развије алфавет за потребе слепих. У исто време, Шарл Барбије (Charles Barbie), капетан у француској војсци, развио је систем комуникације за потребе војника у току ноћне смене. "Ноћно писање" је представљено решеткастом структуром састављеном од дванаест испупчених тачака и цртица на картону. Барбије је означавао слова и гласове групишући и комбинујући тачке на различите начине, у нади да ће његов метод бити применљив и за потребе слепих особа. Брај се упознао са овим системом 1821. године, када је капетан Барбије посетио Краљевски институт за слепу омладину и показао свој метод директору школе. Иако је имао многе недостатке, систем је послужио као инспирација и подстицај виспремом тринаестогодишњем Брају, да га адаптира за потребе слепих особа и тако развије метод тачкастог алфавета. Са првобитних дванаест, Брај је смањив „ћелију“ на осам, а затим на шест тачака. „Шестотачка“ утврђеног распореда и номенклатуре, постала је основа његовог писма. Испупчене тачке формирао је у усправни правоугаоник, са по три тачке груписане вертикално и две хоризонтално, а осмислио је и једноставно перо и оквир за писање. Имао је шеснаест година (1825) када је завршио и представио директору свој систем „тачака“ првобитно намењен ученицима Института у којем се и сам

школовао. Доктор Пињер, директор Института, увидевши сву генијалност овог новог метода, охрабривао је Луја да допуни своје писмо математичким и нотним знацима, што је и урађено 1837. године. Своју прву књигу намењену слепим особама под насловом "Метод за писање речи, музике и вишегласја уз помоћ тачака" Брај је објавио 1829. године са само двадесет година. У њој је по први пут објашњен нов, једноставан метод читања и писања, по којем слепе особе читају превлачећи кажипрстом десне руке с леве на десну страну, а пишу у обрнутом смеру. Луј Брај је наставио да усавршава и развија свој систем тачкастог алфабета. Уклонио је цртице које су биле присутне у првој, оригиналној верзији, због тога што су, иако лаке за читање, отежавале писање, а на захтев енглеских ученика из Института, додао је слово "w", које није постојало у првобитној верзији.

Генијалност Брајевог писма демонстрирана је јавности тек 1843. године. У време прославе поводом отварања нове школске зграде, помоћник директора Института, одржао је говор посвећен Брајевог методу, здушно га хвалећи и предочавајући присутнима све предности које ово писмо може да пружи слепим особама. Било је то прво званично представљање Брајевог писма.

Једноставан и прихватљив за слепе особе, али превелика новина у то време, увођење Брајевог писма текло је веома споро, уз јак отпор који је постојао у званичним круговима. Осам година пре Брајеве смрти, 1844. године, писмо је било прихваћено у Француској, али је званично признато тек 1854. године. Брајев алфabet је убрзо преведен на енглески, италијански, немачки, шпански и латински језик [3]. Државе широм света су једна за другом препознавале предности и погодности које је овај алфabet пружао. На светском конгресу одржаном у Паризу 1878. године, Брајев алфabet одабран је за званични метод читања и писања намењен слепим особама. Године 1890. адаптиран је за потребе школа у Европи (Аустрија, Белгија, Данска, Енглеска, Немачка, Шпанија и Шкотска), а тек је 1917. пропоручен и у САД. Под покровитељством Уједињених нација, започет је рад на адаптирању алфабета 1949. године на више од две стотине језика и дијалеката. Тиме је

Брајево писмо постало универзални језик за слепе особе широм света. Луј Брај почива у париском Пантеону, у који су његови земни остаци пренесени приликом церемоније организоване 1952. године, сто година после његове смрти [3].

БРАЈЕВО ПИСМО ЈЕ 1917. „ПРОГОВОРИЛО“ ЂИРИЛИЦОМ

Лечење и опоравак српске војске у периоду од 1916.–1919. године реализовано је у северној Африци, која је послужила као солидна база где су се на миру, у дубокој позадини могли да лече, опорављају, обучавају и преобучавају српски војници. По трећем савезничком плану спасавања српске војске, прецизирано је да одредиште буде Бизерта, а размештај трупа у Туниској пустињи [4]. Први поморски транспорт српске војске са обала албанског приморја из Драча у Бизерту, реализован је 6. јануара 1916. године. Тај датум, један је од најзначајнијих у историји српске војске и државе, означио је њену прекретницу, васкрс, спас и избављење. Од тога дана се у изгнанству не само из отаџбине, већ и са Балкана и из Европе, нашла читава војска, држава и део народа [5]. И још се нису зацелиле ране "албанске голготе", а већ средином августа исте године, у северноафричке луке пристигли су прво бродови са рањеницима са Солунског фронта, да би се затим у континуитету још пуна 32 месеца одвијала евакуација рањених и болесних војника из солунског пристаништа ка северној Африци и са других одређишта, а све уз песму "Креће се лађа француска". Након комплетног санитетског збрињавања и успешног третмана, војници су били упућивани у састав Реконвалесцентног одељења у Лазауз, а одатле према степену оздрављења, на фронт [4].

Осим српске војске, ниједна друга није имала тако велику инвалидску формацију, те се њиховом лечењу и опоравку придавао велики значај. Србија и потомци старих ратника, дугују неизмерну захвалност првенствено француским лекарима и болничком особљу анагжованом на лечењу рањених и болесних. Два имена се ипак издижу изнад свих. Адмирал Гепрат (Émile Paul Aimable Guépratte, 1856–1939) "српска мајка", који је противно наређењу

претпостављене команде донео спасоносну одлуку по Србе да се сместе у најбоље могуће услове по доласку у Африку, и доктор Салијеж, "добри татица" свих Срба који су боравили у туниским болницама. Уз екипу француских, свакако велику улогу у спасавању и лечењу српске војске дало је и 14 наших лекара [4,5].

Не би ли умањила последице и припремила инвалиде рата да на најбољи начин прихвате стварност и будућност, у касарни Ламберт се формирају школе, курсеви и радионице ради оспособљавања инвалида и изучавања заната као што су: столарски, обућарски, сарачки, плетарски, берберски, пинтерски, типографски и штампарски. Сви садржаји рада наших војника и њихове свакодневне активности биле су у функцији рехабилитације. За исто одрештите се везују и почеци образовања слепих српских војника. Наиме, у касарни Ламберт је 13. децембра 1917. године отворена прва српска школа за слепе у далекој Африци, у Бизерти (Завод за слепе и глуве инвалиде), претеча данашње школе за ученике оштећеног вида у Земуну. Њени први полазници били су ослепели српски ратници из Првог светског рата. Да би школа могла несметано да ради биле су неопходне књиге и буквари који су прилагођени слепима. Такве књиге штампане су на Брајевом рељефном писму [3]. Од пет штампарија које су радиле у Бизерти, две су биле српске. У „Штампарији српских инвалида“ први пут је Брајево писмо за слепе инвалиде „проговорило“ ћирилицом (Н. Гиздавић, 1922) [4].

Управник школе и њихов први учитељ био је Вељко Рамадановић (1874-1943), у то време једини који је познавао педагошки рад са слепима. Суочавао се са многим потешкоћама у таквим околностима, а успевао да их превазиђе својим пожртвованим радом и уз материјалну помоћ савезничких хуманитарних мисија Француске, Америке и Енглеске. Задатак да уз помоћ приручних наставних средстава описмени слепе и пружи знања неопходна за будући живот, Рамадановић је доживљавао као животну мисију [3]. Године 1896. по повратку са школовања из Прага, Вељко Рамадановић је извршио адаптацију Брајевог писма и прилагодио га српском језику. Како у то време није постојала ниједна школа за

слепе, ово писмо није одмах нашло своју употребу. Тек у Бизерти оно доживљава своју адекватну примену. Да би могао да се бави наставним радом, Рамадановић је приступио изradi првог српског буквара за слепе под називом „Моје прво радовање“. Грађу за буквар преузео је из буквара Стеве Чутурила штампаног 1916. године на Крфу. Сматрао га је најподеснијим, методички најбоље конципираним за наставу у основним школама, те користио за штампање свог буквара. Да би одштампао буквар, користио је лим потрошених конзерви и петролејских канти, исправљао га и пресавијао као табак хартије. Странице је обрезивао према жељеном формату књиге, затим стављао у ручну писаћу таблу за слепе и помоћу челичног шила заобљеног врха, помажући се чекићем, куцао је тачку по тачку Брајевих слова за слепе. Правио је двоструки лимени клише, стављао хартију између, затварао клише и све заједно стављао у обичну канцеларијску пресу, шрафио и тако преносио текст клишеа на хартију. Овај процес понављан је за сваки лист буквара. Штампане листове слагао је и повезивао у књигу. Буквар је био завршен у пролеће 1918. године. Формат буквара је 17 x 24 cm, штампан је једнострано и имао је 20 страна (мр Миодраг Јанковић: Представљање најстарије српске публикације на Брајевом писму, буквара „Моје прво радовање“ аутора Вељка Рамадановића) [3].

Актом Министарства просвете и вера Краљевине Југославије 1918. године, влада је одобрила штампање буквара и његово коришћење за наставу. Један примерак најстаријег буквара штампаног 1918. приватно је власништво породице покојног ослепелог ратника Лује Ловрића из Цриквенице. Друго издање буквара штампано је у Паризу 1919. године. У Музеју школе за ученике оштећеног вида „Вељко Рамадановић“ у Земуну и Педагошком музеју у Београду налази се по један примерак најстаријег издања овог буквара [3].

После ослобођења 1919. године, пресељењем инвалида из касарне у Бизерти у просторије касарне аустроугарске војске на садашњу локацију у Земуну, отварају се нове перспективе даљег развоја школства за слепе у Србији. Године 1923. је Завод за инвалиде претворен у школу за слепу децу, која се у почетку звала „Брајева школа“. После посете

Краља Александра I, школа мења назив у „Дом слепих Краља Александра I” у Земуну. Од тог доба, школа почиње постепено да добија данашњу физиономију [3]. Од Вељка Рамадановића који је урадио Брајеву адаптацију за српски језик године 1896. тифлопедагошка пракса и теорија прошле су еволутивни пут условљен економско политичким и културним приликама у Србији.

ЗАКЉУЧАК

Луј Брај је творац је писма које је слепим особама широм света омогућило описмењавање и образовање (1825).

ЛИТЕРАТУРА

1. Verhoeven VJ, Wong KT, Buitendijk GH, Hofman A, Vingerling JR, Klaver CC. Visual consequences of refractive errors in the general population. *Ophthalmology*. 2015; 122:101-109.
2. Томашевић ВМ. "Узроци слепила у Нишком региону и могућности спровођења активне профилаксе". Докторска дисертација. Медицински факултет Универзитета у Нишу, 1981,1,2,11,25,29.
3. Лазаревић Г, Брзуловић Станисављевић Т, Ђурђулов Ј. ПУТ СВЕТЛОСТИ - Брајево писмо и образовање слепих у Србији. Београд: Универзитетска библиотека «Светозар Марковић», 2009;4-17.
4. Николић Л. Лечење и опоравак Српске војске у Северној Африци у Првом светском рату од 1916. до 1919. Године. У: Зборник радова Осмог конгреса историчара медицине "800 година српске медицине" - Други Београдски зборник, (ур. Зоран Вацић), Београд:Српско лекарско друштво, 2018; 73-86.
5. Николић Л. Лечење и рехабилитација рањеника и болесника у Бизерти 1917 - 1918. године. Војносанитетски преглед. 2008, 65 (Суплемент):75-82.

Адаптацију Брајевог писма за српски језик урадио је Вељко Рамадановић (1896). Године 1917. у Бизерти, у „Штампарији српских инвалида“ по први пут је Брајево писмо за слепе инвалиде „проговорило“ ћирлицом. Почетак рада са слепим српским војницима у Бизерти, зачетак је данашњег свеобухватног васпитно-образовног рада са визуелно хендикепираним лицима и њиховог социјалног збрињавања.

Сукоб интереса Гордана Станковић-Бабић, Раде Бабић: нема.